

Paris 1887; Mehmed Nûri — Mahmud Nâci, *Trablusgarb*, Trablusgarb 1305; M. Sagır b. Yûsuf, *al-Maşra al-Malaki: Chronique tunisienne 1705-1771* (trc. Victor Serres — Muhammed Lasram), Tunis 1900; G. Mercier, *Corpus des inscriptions arabes et turques de l'Algérie*, Paris 1902; Hasan Sâfi, *Trablusgarb Tarihi*, İstanbul 1328; E. Dupuy, *Américains et barbaresques*, Paris 1910, bk. İndeks; Mohammed ben Cheneb, *Mots turks et persans, conservés dans le parler algérien*, Cezayir 1922; Türkçesi: "Cezayir Konuşma Dilinde Muhafaza Edilen Türkçe ve Türkçe Aracılığı ile Gelen Farsça Kelimeler" (trc. Ahmed Ateş), *TDAY Belleten* (1966), s. 157-213; Ch. Féraud, *Annales tripolitaine*, Paris 1927; Ch. A. Julien, *Histoire de l'Afrique de nord, Tunisie, Algérie*, Paris 1931, I-II; Aziz Samih İlter, *Şimali Afrika Türkler*, I-II, İstanbul 1934-37; A. Gacchia, *Libya Under the Second Ottoman Occupation (1835-1911)*, Tripoli 1945; Ercüment Kuran, *Cezayir'in Fransızlar Tarafından İşgali Karşısında Osmanlı Siyaseti: 1827-1847*, İstanbul 1957; G. Fischer, *Barbary Legend: War, Trade and Piracy in North Africa (1415-1830)*, Oxford 1957; Osman Kaak, *Kuzey Afrıkada Türk İdare ve Sanatı* (trc. Suat Aksoy), Ankara 1959; J. Ganiage, *Les origines du protectorat français en Tunisie (1861-1881)*, Paris 1959; P. Boyer, *La vie quotidienne à Alger à la veille de l'intervention française*, Paris 1963; Ahmed b. Ebû'z-Ziyâf, *İdhâfû ehli'l-zamân bi-ahbârî mülûki Tûnis ve 'ahdi'l-emân*, Tunis 1963-66, II-VIII; A. Umar, *İmhiyâtü'l-'usreti'l-Karamanliyye fi Libiyye*, Tripoli 1966; Mehmed Maksudoğlu, *Tunusta Osmanlı Hakimiyeti* (doktora tezi, 1966), AÜ İlahiyat Fakültesi; a.mlf., "Tunus'ta Dayıların Ortaya Çıkışı", *ACİFD*, XIV (1966-67), s. 189-219; a.mlf., "Tunus'ta Hakimiyetin Dayılarından Beylere Geçışı", a.e., XV (1967-68), s. 173-186; a.mlf., "Tunus'un Osmanlı Devletinden Ayrılması", *MÜİFD*, sy. 4 (1986), s. 143-154; a.mlf., "Dayı", a.e., IX, 59; R. Mantran, "Le statut de l'Algérie, de la Tripolitaine dans l'empire ottoman", *Actes du ler congrès internationale d'études nord africaines*, Cagliari 1967, s. 205-216; a.mlf., "Documents turcs relatifs à l'armée tunisienne", *CT*, sy. 15 (1956), s. 359-372; a.mlf., "L'évolution des relations politiques entre le gouvernement ottoman et les odjaks et l'ouest du XVIe au XIXe siècle", *TAD*, II/2 (1964), s. 51-66; Ahmed Tevfik el-Medenî, *Harbû's-selâse mi'e sene beyne'l-Cezâ'ir ve İsbânyâ*, Cezayir 1968; A. M. Misratî, *eş-Şıla beyne Libyâ ve Türkiyâ*, Tripoli 1968; N. Kolayan, *Tripoli During the Reign of Yusuf Pasha Qaramanlı*, London 1970, tür.yer.; Abdurrahman Çaycı, *Büyük Sahrada Türk-Fransız Rekabeti (1858-1911)*, Erzurum 1970; a.mlf., "İtalya'nın Tunus'ta Üstünlük Teşebbüsü, Ceyde'de Meselesi ve Osmanlı Devleti'nin Müdahalesi", *TD*, XIII/17-18 (1963), s. 219-240; a.mlf., "İtalya'daki Tunus Konsoloslukları Meselesi ve 1863 Osmanlı İtalyan Anlaşması", *TTK Belleten*, XXX/120 (1966), s. 603-619; Abdeljelil Temimi, *Recherches et documents d'histoire maghrébine: la Tunisie, l'Algérie et la Tripolitaine de 1816 à 1871*, Tunis 1971; a.mlf., *Le beylik de Constantine et Hadj Ahmed Bey (1830-1837)*, Tunis 1978; a.mlf., *Sommaire des registres arabes et turcs d'Alger*, Tunis 1979; L. C. Brown, *The Tunisia of Ahmad Bey (1837-1855)*, Princeton 1974; J. Vansina — A. Ayoub, *Histoire du règne d'Ali Caramanly, pacha de Tripoli de Barbarie*, Tripoli 1978; P. Bardin, *Al-*

gériens et tunisiens dans l'empire ottoman de 1848-1914, Paris 1979; Râşid Limâm, *Siyâsetü Hammûda Bâşâ ft Tûnis*, Tunis 1980; Moulay Belhamissi, *el-Cezâ'ir min hilâli rihleti'l-Magrib fi'l-'ahdi'l-'Osmânî*, Cezayir 1981; V. de Paradis, *Tunis et Alger au XVIIIe siècle*, Paris 1983; M. Morsy, *North Africa 1800-1900*, London - New York 1984, s. 38-51; M. H. Chérif, *Pouvoir et société dans la Tunisie de Husayn ben Ali (1705-1740)*, I-II, Tunis 1984-86; Nâsirüddin Saidûni, *en-Nizâmü'l-mâlî li'l-Cezâ'ir evâhîre'l-'ahdi'l-'Osmânî*, Cezayir 1985; Atillâ Çetin, *Tunuslu Hayreddin Paşa*, Ankara 1988; Jamil Abun-Nasr, *A History of the Maghrib*, Cambridge 1987; Şükrü Elçin, *Akdeniz'de ve Cezayir'de Türk Halk Şairleri*, Ankara 1988; F. Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası* (trc. M. Ali Kılıçbay), İstanbul 1989-90, I-II, bk. İndeks; Taoufik Bachrouch, *Le saint et le prince en Tunisie*, Tunis 1989; a.mlf., "Aux origines de l'état tunisien à l'époque turque", *CT*, sy. 131-132 (1985), s. 49-72; Marouf Baelhadj, *Cezayir-de Merkezi Kubbeli Camiler: Osmanlı Dönemi* (yüksek lisans tezi, 1991), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Mehmet Şeker, *Başşehir Tunus'taki Türkçe Kitabeler*, İstanbul 1994; a.mlf., "Tunus Millî Kütüphanesindeki Türkçe El Yazmaları", *DÜİFD*, II (1985), s. 105-122; Bedrettin Aytaç, *Arap Lehçelerindeki Türkçe Kelimeler*, İstanbul 1994; N. Slousch, "La tripolitaine sous la domination des Karamanlı", *RMM*, sy. 9 (1908), s. 58-85; Jean Deny, "Les registres de solde des janissaires conservés à la bibliothèque nationale d'Alger", *Revue africaine*, LXI/302-303, Alger 1920, s. 19-46; LXI/304-305 (1920), s. 212-260; a.mlf., "Chansons des janissaires turcs d'Alger", *Mélanges René Basset*, Paris 1925, XI, 32-175; Marcel Colombe, "Contribution à l'étude du recrutement de l'odjaq d'Alger", *Revue africaine*, LXXXIII/396-397, Alger 1943, s. 166-183; a.mlf., "L'Algérie turque", *Initiation à l'Algérie*, Paris 1957, s. 99-123; G. H. Bousquet, "Survivance des formulaire turcs en Tunisie", *Revue africaine*, sy. 1, Alger 1952; İ. H. Uzunçarşılı, "Tunus'un 1881'de Fransa Tarafından İşgaline Kadar Burada Valilik Eden Hüseyin Ailesi", *TTK Belleten*, XVIII/72 (1954), s. 545-580; Akdes Nimet Kurat, "Berberî Ocakları ile Amerika Birleşik Devletleri Münasebetleri", *TAD*, sy. 2-3 (1964), s. 175-214; Mohammed Salah Belguedj, "Les mots turcs dans le parler algérien", *Turca*, III, Paris 1971, s. 133-142; Cengiz Orhonlu, "Afrika ile İlgili Türkçe Yayınlar ve Kayıtlar", *TED*, sy. 7-8 (1976-77), s. 145-156; Abdülkerim Ebû Şevireb, "el-Kelîmâtü'l-'Osmâniyye fi'l-lehçeti'l-Libiyye", *Studies on Turkish-Arab Relations: Annual 1986*, İstanbul 1986, s. 6-12; Orhan Koloğlu, "Garp Ocaklarında Anadolu Delikanlıları", *TT*, sy. 32 (1986), s. 25-30; sy. 33 (1986), s. 35-39; sy. 34 (1986), s. 30-34; Erkan Türkmen, "Turkish Words in the Libyan Dialect of Arabic", *Erdem*, IV, Ankara 1988, s. 227-243; İdris Bostan, "Garp Ocaklarının Avrupa Ülkeleri ile Siyasî ve Ekonomik İlişkileri (1580-1624)", *TED*, sy. 14 (1994), s. 59-86; G. Yver, "Cezayir", *İA*, III, 136-140; R. Brunschvig, "Tunus", a.e., XII/2, s. 60-95; M. Emerit — M. Colombe, "Algeria", *EI²* (Ing.), I, 367-370; Klaus Kreiser, "Odjaq", a.e., VIII, 161; C. Samaran, "Bay", *EI²* (Fr.), I, 1144-1146; R. L. Tourneau, "Dayı", a.e., II, 195; Kemal Kahraman, "Cezayir", *DİA*, VII, 487.

ATILÂ ÇETİN

GARPLILAŞMA

(bk. BATILILAŞMA).

GARSÜNNİ'ME

(غرس النعمة)

Ebû'l-Hasen Muhammed b. Hilâl b. Muhassin es-Sâbî (ö. 480/1088)

Selçuklu tarihçisi.

416 (1025) yılında doğdu. Değerli âlimlerin yetiştiği Sâbî ailesine mensuptur. Babası meşhur tarihçi Hilâl b. Muhassin es-Sâbî hayatının sonlarına doğru İslâmiyet'i kabul etti. Halifelerden gördüğü iyiliklere karşı bir şükran ifadesi olmak üzere oğlu Muhammed'e Garsünni'me lakabını verdi. Garsünni'me, babasından ve Ebû Ali b. Şâdân'dan dinî ilimler yanında tarih, edebiyat ve inşâ dersleri aldı. Babasından miras kalan 12.000 dinarla ticaret hayatına atıldı ve servet sahibi oldu. Daha sonra Halife Kâim-Bierrillâh'ın dikkatini çeken Garsünni'me çok geçmeden Dîvânü'l-inşâ'ya kâtip olarak tayin edildi.

Garsünni'me, Bağdat'ın batı yakasında İbn Ebû Avf sokağında kurduğu kütüphaneye çeşitli ilimlere dair 1000 kadar kitap vakfetti. Bu kütüphane âlimlerin ve öğrencilerin devam ettiği, çeşitli münazara ve münakaşaların yapıldığı bir yerdi. Fakat buraya memur olarak tayin ettiği İbnü'l-Aksâsî el-Alevî, Nizâmiye Medresesi'nin kurulmasından sonra böyle bir kütüphaneye ihtiyaç olmadığını söyleyerek kitapları satmış ve rivayete göre parasını da fakirlere dağıtmıştır.

Büyük Selçuklular'ın Bağdat'a girerek Büveyhî hâkimiyetine son verdikleri sırada (1055) siyasî olayların içinde yer almayan Garsünni'me bu olayları gözlemleyip kaydetti. Garsünni'me Zilkade 480'de (Mart 1088) Bağdat'ta vefat etti. Naası önce İbn Ebû Avf sokağındaki evine defnedildi, daha sonra Küfe'deki Meşhed-i Alî'ye nakledildi.

Eserleri. 1. *Uyûnü't-tevârih*. Garsünni'me bu eseri, babasının 360-447 (970-1055) yılları arasındaki olayları ihtiva eden *et-Târîh*'ine zeyil olarak kaleme almıştır. 448-479 (1056-1086) yılları olaylarının anlatıldığı eser günümüze intikal etmemiştir. Bilhassa Selçuklular tarihi bakımından önemli bir kaynak olan *Uyûnü't-tevârih*'i Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî *el-Muntazam*'ında, torunu Sibî İbnü'l-Cevzî *de Mir'âtü'z-zamân*'da kay-

nak olarak kullanmış ve eserden nakiller yapmışlardır. Sibt'in, *‘Uyûnü't-tevârih'* in büyük bir kısmını eserine aynen aktardığı tesbit edilmiş, *Düstûrnâme-i Enverî* müellifi de Selçuklular bölümünü yazarken bu eserden faydalanmıştır. Garsünni' me eserini kaleme alırken kendi müşahedelerine, olayların içinde yaşamış kimselerden aldığı bilgilere ve ayrıca birçok belgeye dayanmıştır. Bundan dolayı eser, Selçuklular devri Türk tarihi hakkında (Tuğrul Bey, Alparslan ve Melikşah devirleri) çoğunlukla diğer kaynaklarda mevcut olmayan ayrıntılı bilgiler ihtiva etmektedir. Safedî'nin bir kaydına göre (*el-Vâfi*, V, 168) Hibetullah b. Mübârek es-Sekatî, Garsünni' me'nin gerçekle ilgili olmayan birtakım rivayetleri eserine aldığını söylemiş, ancak yapılan mukayeseli çalışmalarda bu iddianın isabetli olmadığı anlaşılmıştır. Hemedânî *‘Uyûnü't-tevârih'* e 512 (1118) yılına kadar gelen bir zeyil yazmıştır. 2. *el-Helevâtü'n-nâdire mine'l-mu'akkalîne'l-melhûzîn ve's-sekatâtü'l-bâdire mine'l-muğaffelîne'l-mahzûzîn*. Meşhur kişilerin hatalarına ve gafalarına dair fıkraları ihtiva eden bu eser Sâlih el-Eşter tarafından neşredilmiştir (Dımaşk 1967). 3. *Kitâbü'r-Rebî'c*. Ebû Ali et-Tenûhî'nin *Nişvârü'l-muhâdara* adlı eserine zeyil olarak kaleme alınmıştır. Günümüze intikal etmeyen eser İbnü'l-Adîm, İbnü'l-Kiftî ve Yâkût el-Hamevî gibi müellifler tarafından kaynak olarak kullanılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Sâbi, *Rüsümü dâri'l-hilâfe*, nâşirin mukaddimesi, s. 21-25; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, IX, 42-43; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, XVII, 92; İbnü'l-Kiftî, *İhbârü'l-ulemâ'*, s. 110, 156, 211, 398; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân* (nşr. Ali Sevim), Ankara 1968, s. 246-247, nâşirin girişi, s. 5-9, ayrıca bk. Bibliyografya, s. 34-35; İbn Hallikân, *Vefeyât*, VI, 101-102; Safedî, *el-Vâfi*, V, 168-169; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, V, 126; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, XII, 93; Ziriklî, *el-A'lâm*, VII, 357; Cl. Cahen, "The Historiography of the Seljuqid Period", *The Historians of the Middle East* (nşr. B. Lewis — P. M. Holt), London 1962, s. 61, 69, 78; Şâkir Mustafa, *et-Târîhu'l-'Arabî ve'l-mü'errihân*, Beyrut 1979, II, 104-106; F. Krenkow, "Sâbi", *IA*, X, 9.

ALİ SEVİM

GARÜR

(الغرور)

Şeytan, dünya ve genel olarak insanı yanıltıp gaflete düşüren olumsuz etkiler için kullanılan bir terim
(bk. GURUR).

GAS

(bk. GESCHICHTE des ARABISCHEN SCHRIFTTUMS).

GASİL

(الغسل)

Ölünün

dinî usule uygun olarak yıkanması anlamında bir terim

(bk. CENAZE).

GASİLÜ'L-MELÂİKE

(bk. HANZALE b. EBÜ ÂMİR).

GASP

(الغصب)

Başkasına ait bir malı zor kullanarak alma mânasında fıkıh terimi.

Sözlükte "bir kimseye üstün gelmek, bir şeyi zorla almak" anlamına gelen **gasb** kelimesinin hukuk terimi olarak ifade ettiği mâna mezheplere ve aynı mezhep içindeki âlimlere göre değişmektedir. Hanefî hukukçularından Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre gasp, bir mal sahibinin veya yetkili kimsenin izni olmadan açıkça ve zorla alarak mâlikin zilyedliğini gidermek ve yerine haksız bir zilyedlik kurmaktır. Bu hukukçular gasbın mala yönelik bir fiille olmasını şart koşarken yine Hanefîler'den İmam Muhammed, gasbın gerçekleşmesi için mala yönelik bir fiilin bulunmasının şart olmadığı görüşündedir. İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'e göre ise gasp başkasının malına haksız olarak el koymaktır. Bu tanımda öncekinden farklı olarak mal sahibinin zilyedliğini giderme kaydı bulunmamaktadır. Tanımlar arasındaki farklılıklar, gasbedilebilen mal kapsamına nelerin girdiği noktasında önem kazanmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de bir yerde (*el-Kehf* 18/79), ayrıca bazı hadislerde geçen (bk. Winsinck, *el-Mu'cem*, "ğşb" md.) gasp kelimesinin özünde, bir malın sahibinin rızasızın hilâfına zorla ele geçirilmesi veya alıkonulması şeklinde bir anlamın bulunduğu görülür.

Unsurları. Gasbın unsurları gasp fiili, gasba konu olan mal ve bu malı özel bir şekilde zorla ve açıktan alma şeklinde sıralanabilir. A) Gasp Fiili. İslâm hukuk-

çuları gasp fiilinden üç farklı durumu anlamaktadır: Mâlikin zilyedliğini gidermek (izâle-i yed-i muhikka), gâsıbın zilyedliğini tesis etmek (isbât-ı yed-i muhtıla) ve bunların bir arada her ikisi. Gasp fiili konusundaki bu farklı anlayışlar gasbın kapsamı konusunda da farklılıklar doğurmaktadır. Hanefî mezhebinde Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'un ictihadına göre gasp fiili, mala yönelik bir eylemle mâlikin zilyedliğini gidermek ve aynı zamanda gâsıbın zilyedliğini tesis etmektir. Bu unsurlardan biri eksik olursa gasp fiili tahakkuk emiş sayılmaz. Mezhepte hâkim görüş budur. Burada "mala yönelik bir eylemle" ifadesinden kastedilen şey, malın bulunduğu yerden alınıp başka bir yere taşınmasıdır. Gasp fiili ancak bu takdirde gerçekleşmiş olur. Aksi duruma örnek olarak doktrinde, mal sahibi tarafından yere serilmiş halı, kilim gibi bir yaygı üzerine başkasının zorla oturması gösterilir. Burada yaygı üzerine zorla oturan ve sahibinin istifadesine engel olan kimse onu kaldırıp başka yere nakletmedikçe gasp fiilini işlemiş sayılmaz. Yine bir taşınmaza zorla el konulduğunda fiile mâruz kalan taşınmaz mal değil malın sahibidir; onun taşınmazına girmesine ve ondan faydalanmasına engel olunmaktadır. İmam Muhammed'e göre ise gasp fiili mala yönelik bir eyleme, meselâ malın taşınmasına gerek olmaksızın mal sahibinin zilyedliğini giderip malı onun kullanım alanından çıkarmak suretiyle olur. Bu eylem taşınır mallarda nakil ile, taşınmazlarda el koymakla gerçekleşir.

Hanefîler'in yaptığı bu tanımın ışığında, "tabii semereler" ve "gasbedilen malda meydana gelen artışlar" olarak ifade edilebilen ziyadelerde (zevâid-i mağsûb) gasp fiili gerçekleşmiş sayılmaz. Zira bu tür artışlar, malın sahibinin elinden çıkmasından sonra meydana geldiği için bunlarda mal sahibinin zilyedliği hiç tahakkuk etmemiştir. Bu sebeple de mal sahibinin zilyedliğinin giderilmesi şartı gerçekleşmemekte, dolayısıyla gasp tahakkuk etmemektedir. Gasbedilen malda meydana gelen artışlar mevcutsa iade edilir, değilse ancak gâsıp için bir itlâf sorumluluğu oluşabilen durumlarda tazmin yükümlülüğü doğar. Bu konuda İmam Muhammed'in muhtemelen iki farklı görüşü vardır. Zira Şemsüleimme es-Serahsî, ziyadelerin gasp kapsamına dahil olmadığını Hanefî hu-